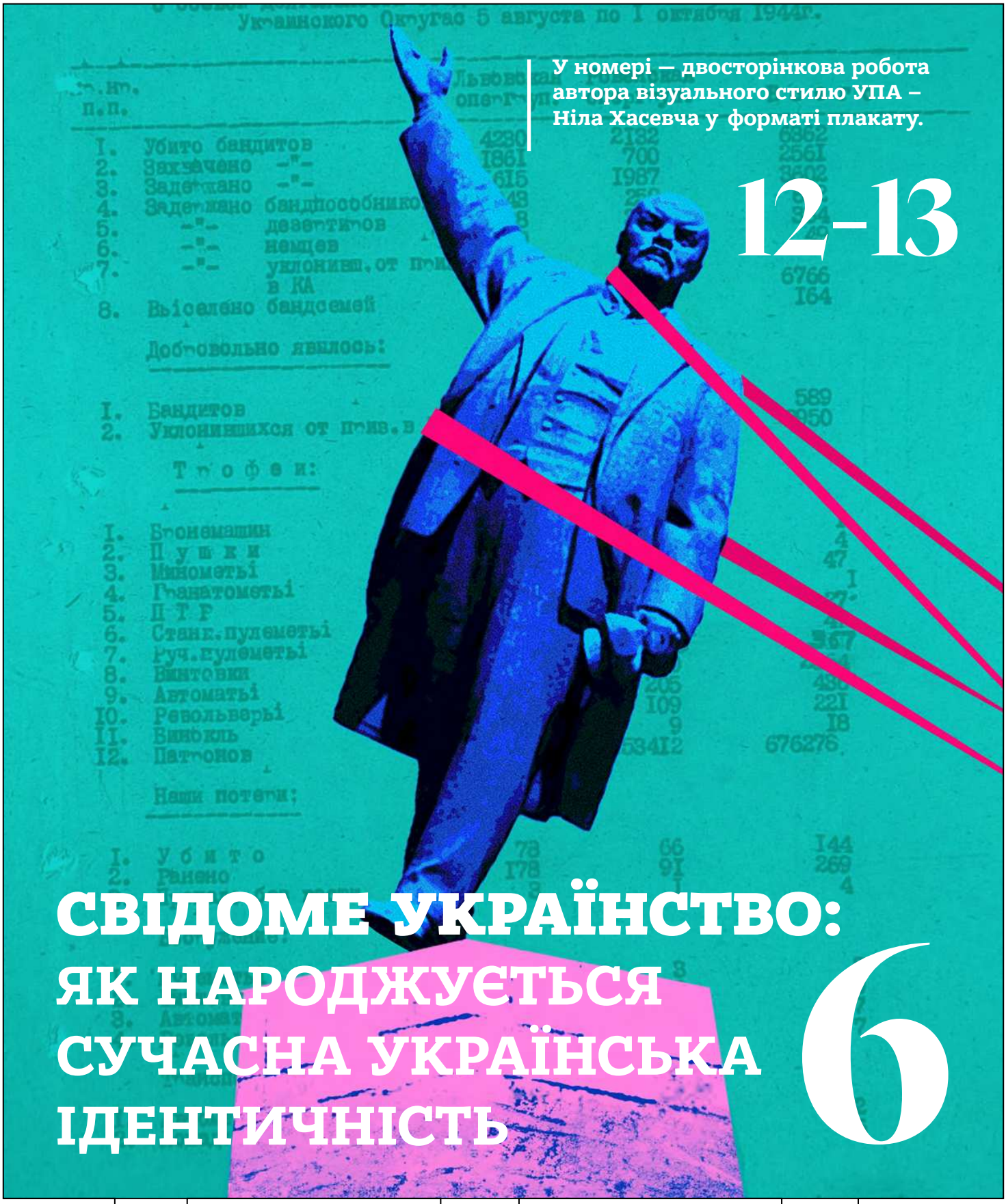
ПОРОГИ

Культурно-політичний місячник для українців у Чехії
POROHY – Kulturně-politický měsíčník pro Ukrajince

№ 10/2025, рік XXXIII | č. 10/2025, ročník XXXIII
Усі випуски часопису "Пороги" знайдете на: **porohy.cz**
facebook.com/PorohyJournal | porohyjournal

У номері — двосторінкова робота автора візуального стилю УПА – Ніла Хасевча у форматі плакату.

12–13

СВІДОМЕ УКРАЇНСТВО: ЯК НАРОДЖУЄТЬСЯ СУЧАСНА УКРАЇНСЬКА ІДЕНТИЧНІСТЬ

6

4-9

Хроніки громади;
Суспільство: Що означає бути українцем сьогодні?;

10-16

Постать: Автор візуального стилю УПА – Ніл Хасевич; гравюра Ніла Хасевича на розвороті у вигляді плакату;

17-23

Колонка в соцмережі: Лана Зеркаль;
Розмова: Націєтворення: новий ґранд-наратив. Наталія Старченко; Анонс кіно.

Любий читаче,

цей номер Порогів виходить у час, коли ми відзначаємо річницю подій на Майдані, що змінили нас як спільноту. Революція гідності стала моментом, коли українці вголос заявили про право на власну візію свого майбутнього. Ленінопад, зображений на нашій титульній сторінці, був символічним кроком — жестом звільнення від чужої оптики, яку нам нав'язували поколіннями. Але падіння монументів не дорівнює падінню колоніальних уявлень. Цей шлях триває і його треба пройти свідомо.

У цьому номері ми розмірковуємо, що означає бути українцем сьогодні. Це питання звучить гостро, бо вибір ідентичності в час війни стає щоденною дією, а не декларацією. Ми повертаємося до історій, які довго намагалися витіснити з нашої пам'яті, зокрема до постаті Ніла Хасевича. Цього року минає 120 років від дня народження художника, що створив візуальний стиль УПА та перетворив графіку на формулу опору. Його життя і творчість нагадують: культура не може були поза політикою.

У номері ти знайдеш розповідь про Хасевича, роздуми про тяглість української політичної традиції та аналіз націєтворчих процесів, які пояснює докторка історичних наук Наталія Старченко. Її аргументи допомагають побачити нашу історію цілісно, як нерозривну лінію, яку ми продовжуємо творити щодня.

Дякуємо, що проходиш цей шлях разом із нами.

Редакція

instagram.com/porohyjournal/

facebook.com/PorohyJournal/

Підписатись на друковане видання: www.porohy.cz

Пороги – культурно-політичний часопис для українців у Чеській Республіці.

Виходить 12 разів на рік.
№ 10/2025, рік XXXIII.
Підписано до друку 30. 11. 2025 року.

Ел. пошта: editorial@porohy.cz.
Інтернет-адреса: porohy.cz,
Реєстрація: МК ЧР/7044.

Номер готували: Тетяна Баланда, Олег Баланда.
Художнє оформлення та верстка: Тетяна Баланда.

Використовуються повідомлення пресслужб посольств, інформагентств та ілюстрації з відкритих джерел. За достовірність викладених фактів відповідає автор статті. Редакція має право скорочувати матеріали і не поділяти поглядів автора.

Часопис видається із фінансовою допомогою Міністерства культури Чехії.

Видає: "Українська ініціатива в ЧР", Воцелова 3, Прага 2, ід. номер: 60448296;
Розрахунковий рахунок: 1925774379/0800.

Porohy – kulturně-politický časopis pro Ukrajince v České republice.

Název je odvozen od ukrajinského "porih" – práh, říční práh.

Vychází 12 krát ročně.
Číslo 10/2025, ročník XXXIII.
Uzávěrka: 30. 11. 2025.

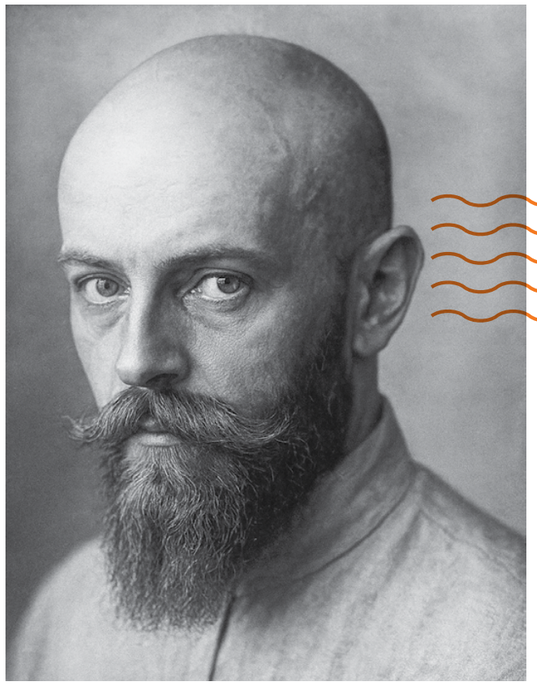
E-mail: editorial@porohy.cz
Web: porohy.cz
Registrační číslo: MK ČR/7044

Číslo připravili: Teťana Balanda, Oleh Balanda.
Art directorka a redaktorka: Teťana Balanda.

Používáme tiskové zprávy velvyslanectví, informačních agentur a ilustrace z otevřených zdrojů. Za pravdivost uvedených informací je zodpovědný autor článku. Redakce může krátit text a neshodovat se s názory autora.

Časopis vychází s finanční podporou Ministerstva kultury ČR.

Vydává: Ukrajinská Iniciativa v ČR, z.s., Vocelova 3, Praha 2, IČO: 60448296,
Číslo účtu: 1925774379/0800.

ШІ-інтерпритація автопортрету Ніла Хасевича.

Зміст

Хроніки громади 4

Суспільство 6
Бути українцем

Постать 10
Автор візуального стилю УПА — Ніл Хасевич

Колонка в соцмережі 17
Лана Зеркаль: вбити дракона зовні й всередині: тест для влади та суспільства

Розмова 18
Націєтворення: новий ґранд-наратив. Наталія Старченко

Анонс кіно 23
Редакція; Ти — космос

72

години: Як підготуватися до кризових ситуацій та спільно з ними впоратися? Чехія має інструкцію для мешканців, як вижити перші три доби кризи.

Що робити, коли зникне електрика, закінчиться вода, станеться природна катастрофа чи інша криза? Брошуру про це підготувало Міністерство внутрішніх справ, її доставляє до поштових скриньок Чеська пошта. До кінця листопада її мають отримати всі.

Понад 5,2 мільйона друкованих примірників брошури видані чеською мовою. А в інтернеті вона є також і українською.

Віт Ракушан, міністр внутрішніх справ дотеперішнього уряду, який подав у відставку, рекомендує всім вивчити і зберегти її. За його словами, брошура призначена для того, щоб люди були максимально підготовані до криз і тим полегшили роботу рятувальників, які в перші години будуть зосереджені на порятунку життів та інших ключових завданнях.

Із книжечки можна дізнатися, що треба мати напоготові вдома чи де отримати інформацію, коли не працює мобільний зв'язок. "*Вона допоможе перечекати кризові хвилі без побоювань про основні життєві потреби. Бути готовим означає допомагати рятувати життя інших*", – додав міністр.

Саме перші три дні бувають найважчими, зауважував Ракушан раніше. "*Це той час, коли може зникнути опалення, електрика, інтернет, телефонний сигнал. Принципово важливо, щоб люди були підготовлені до такого моменту, щоб мали на такий випадок запаси, які допоможуть впоратися з кризовою ситуацією*", – заявляв він.

За даними міністра, 73 відсотки мешканців Чехії не готуються до надзвичайних ситуацій чи криз. Це й мала б змінити нова брошура.

Текст брошури українською:
72h.gov.cz/ua ■

Ukraina.radio.cz

12

листопада президент Чехії Петр Павел заявив, що не призначить лідера руху ANO Андрея Бабіша прем'єр-міністром, доки той не пояснить, як планує врегулювати свій конфлікт інтересів, пов'язаний із бізнесом Agrofert.

Про це повідомила адміністрація президента після зустрічі політиків в Празькому Граді. Президент підкреслив, що готовий без зволікань призначити його прем'єром лише тоді, коли буде продемонстровано конкретні законні кроки для вирішення проблеми.

За словами Граду, Павел "поважає, що саме вирішення конфлікту інтересів має свої законні строки після призначення до посади", але очікує від Бабіша чітких пояснень і відповідального підходу ще до ухвалення рішення.

Бабіш після зустрічі заявив, що президент насамперед хоче, аби він пояснив свої кроки не лише главі держави, а й суспільству. "*Пан президент головно хоче, щоб я це пояснив громадськості, а не йому. Я вже сказав, що це буде в повній відповідності з рішеннями чеських судів і позицією Єврокомісії*", – зазначив він, додавши, що свої дії прокоментує пізніше, після консультацій із коаліційними партнерами з SPD та руху Motoristé sobě. "*Ми це ще вивчимо і потім прокоментуємо*", – сказав політик.

Конфлікт інтересів Андрея Бабіша виник через поєднання політичної влади та контролю над великим бізнесом. Як політик і водночас власник бізнес-групи, Бабіш мав вплив на ухвалення рішень, які могли фінансово вигідно позначатися на його компаніях – наприклад, на розподілі державних дотацій чи аграрних субсидій ЄС. ■

Gromada.cz

12,7

міліарди крон заробила Чехія на допомозі Україні. Таку цифру навів журналістам прем'єр Петр Фіала. Так він відповів чеським політиками, які твердять, ніби Чехія втрачає на допомозі Україні великі кошти.

За наведеними даними, дотеперішні видатки всіх чеських міністерств та інших органів державного управління на допомогу Україні від початку повномасштабної агресії Росії сягнули загалом 91,3 мільярда крон. Ідеться про військову допомогу та інші витрати, пов'язані з нею, проєкти економічної підтримки і видатки на прийняття біженців із України.

Тим часом надходження склали 104 мільярди крон: 79 мільярдів із податків і сум, внесених за медичне і соціальне страхування біженців, і 25 мільярдів у вигляді компенсацій від союзників за військову допомогу Україні. Таким чином, позитивний баланс склав 12,7 мільярда крон.

"*Чеська держава, напевно ж, не програла на допомозі Україні – цілком навпаки. Але, звичайно, це не найважливіше в цій справі. Ми не маємо права оминути увагою аспект справедливості і справедливої боротьби українців, міркування безпеки і все інше. Але цифри говорять цілком ясно*", – сказав Фіала.

Він також подякував усім, хто брав участь у допомозі Україні. ■

Ukraina.radio.cz

27

-річний громадянин Чехії загинув під Ізюмом, він воював на українському фронті проти російських сил.

Про це повідомила Мистецька школа в Угерському Градіште, де хлопець раніше навчався каменярській скульптурі. Міністерство закордонних справ Чехії підтвердило, що знає про випадок, але не надає деталей, пишуть Novinky.cz.

У дописі навчального закладу йдеться, що минулого тижня школа отримала звістку про смерть свого колишнього студента, який навчався на кам'янослюсарському відділенні. У повідомленні вказано його ім'я – Jirka Kotrla, а також те, що хлопцеві було 27 років. Точні обставини, місце і дата загибелі не розкриваються.

МЗС Чехії підтвердило, що знає про інцидент та перебуває на зв'язку з родиною загиблого. Представник відомства Даніел Дрейк заявив, що деталі не розголошуватимуть. На запит журналістів щодо офіційного підтвердження смерті міністерство станом на цей момент не відповіло.

Під дописом школи з'явилися десятки реакцій. Переважна більшість коментарів – співчутливі та підтримувальні.

Чехи дякували загиблому за мужність, називали його героєм та висловлювали повагу до його рішення допомагати Україні. Люди писали, що він "не жив лише для себе" та "показав справжню відвагу", яку високо цінують.

За останні роки в Україні загинули й інші громадяни Чехії, які добровільно приєдналися до української оборони. Серед них засновник проєкту "Фенікс" чеський медик Тейлор, чеський доброволець М. J., який загинув у червні під Харковом, а також Карел Кучера, який загинув у березні 2023 року в боях поблизу Бахмута. ■

Gromada.cz

25

листопада Рада церков Чехії (ERC) на один рік призупинила членство Православної церкви в чеських землях.

Організація пояснює це "серйозним порушенням довіри та співпраці", зокрема згадує про ризики можливого російського впливу та використання церковної служби для проросійської пропаганди. Мова не йде про заборону діяльності Православної церкви. Призупинення членства – це внутрішнє рішення церковної спільноти, а не державний санкційний механізм. Тож на практиці воно не означає заборони богослужінь чи закриття храмів.

ERC об'єднує християнські церкви різних конфесій у Чехії – від протестантських та старокатолицьких до православних громад. Членство в ERC – це, по суті, знак репутації та прийняття в міжцерковній спільноті країни.

Православну церкву в чеських землях уже кілька років звинувачують у тому, що частина її духовенства занадто лояльна до московського патріархату.

Водночас цьогоріч у звіті чеської служби безпеки та інформації (BIS) окремо згадується присутність РПЦ на території Чехії. Наголошується, що ця структура, повністю лояльна до російської держави, а її діяльність слід розглядати в контексті загальної політики Кремля.

Призупинення членства діє до кінця вересня 2026 року. За цей час Православна церква повинна: відновити довіру, врегулювати фінансові питання, вирішити проблеми в управлінні, показати, що в ній немає простору для російського впливу.

Тобто Рада церков Чехії попереджає, що Православна церква може втратити офіційний статус у певних сферах. ■

Proukrajinu.blesk.cz

7

євродепутатів від партії ANO не голосували у Європарламенті за резолюцію про мир для України. Усі смеро їх — утрималися.

Ця резолюція ухвалена 27-го листопада щодо т.з. мирного плану, вигідного для Росії, негайної згоди з яким домагаються від України США.

Натомість усі депутати Європейського парламенту від партій, які перебувають чи перебували в дотеперішній чеській урядовій коаліції, підтримали резолюцію, за винятком одного, який не взяв участі в голосуванні. Проти резолюції проголосували євродепутати від партії SPD і комуністичного руху "Stačilo!".

За резолюцію проголосував 401 депутат Європарламенту, 70 було проти і 90 утрималися. В ній Європарламент закликає ЄС і країни-члени взяти на себе більшу частку відповідальності за безпеку на європейському континенті, надавати Україні непохитну підтримку і активно домагатися тривкого миру. Європарламент також наполягає, щоб будь-якій мирній угоді передувало перемир'я, враховуючи те, що Росія ніколи не дотримується будь-яких домовленостей чи договорів. У цьому зв'язку Європарламент також наполягає на тому, що про Україну не можна ухвалювати рішень без України, а про Європу без Європи.

Як заявив інтернет-виданню Novinky.cz речник групи євродепутатів від ANO Ян Меншік, усі вони підтримують справедливий і стійкий мир для України, а утрималися при голосуванні тільки через те, що в резолюції не згадано про недавній корупційний скандал у верхах української влади.

Євродепутати від ANO, обрані минулої осені, регулярно утримуються або й голосують проти резолюцій Європарламенту на підтримку України. ■

Ukraina.radio.cz

СВІДОМЕ УКРАЇНСТВО: ЯК НАРОДЖУЄТЬСЯ СУЧАСНА УКРАЇНСЬКА ІДЕНТИЧНІСТЬ

Що означає бути українцем сьогодні? Питання, яке ще двадцять років тому намагались уникати, перетворилося на лінію розмежування — культурну, мовну та політичну. Українська ідентичність опинилася під прицілом не лише ракет, а й чужих наративів, що роками вбудовувалися в наше культурне тіло. Російська, натомість — навчилася маскуватися під українську: підсовувати свої символи замість наших, свою пам'ять у ролі "спільної історії", свою мову як "зручну альтернативу". До останнього вона працювала тихо, як вірус, що прагне замістити систему зсередини.
Та саме зараз українськість проявляється найясніше. Вона вже не про етнічні корені й не про набір фольклорних атрибутів. Це про вибір — свідомий, довільний, але невідворотний. Про право називати речі своїми іменами, відкидати нав'язану "спільність" і відновлювати власні сенси. Бути українцем — це повернути собі право на автентичність, яку століттями розмивали і вбивали під виглядом "братерства".

Українська ідентичність зі спадку перетворилась на свідому позицію. Вона відроджується там, де ми відмовляємося приймати російські культурні коди як частину себе; там, де мова, культура, пам'ять перестають бути нейтральними речами й стають політичним актом. Із абстракції вона поступово переростає в щоденну оборону власного простору свободи, особистого права бути собою.

Національна ідентичність у XXI столітті

У світі, де кордони стають умовними, а культури взаємодіють на швидкості інтернет-з'єднання, національна ідентичність перестає бути питанням етнічності. Вона не зберігається ні у генах, не закріплена у фольклорі, не прописана у віросповіданні. Сьогодні нація постає як спільний вибір: колективне рішення бути разом, говорити однією символічною мовою, розділяти спільні сенси, нести колективну відповідальність. Бенедикт Андерсон назвав націю "уявленою спільнотою" — не тому, що вона вигадана, а тому, що народжується у свідомості людей, які ніколи не зустрінуться особисто, але ділять історію, цінності та політичну долю.

Це уявлення тримається на поєднанні двох площин — об'єктивної та суб'єктивної.

Об'єктивна — це те, що можна виміряти й зафіксувати. Громадянство. Мова, якою говорять у публічному просторі. Державні інституції, що формують правила гри. Територія, де твориться політичний проєкт. Спільна історична пам'ять, не як набір дат, а як згода інтерпретувати минуле певним чином.

Суб'єктивна площина — складніша. Це те, що не піддається обчисленню: відчуття приналежності, внутрішня солідарність, готовність розділити відповідальність за майбутнє. Людина може не мати "ідеальних" характеристик, але належати до нації значно глибше, ніж той, хто формально відповідає всім об'єктивним критеріям, але не визнає себе частиною спільноти.

В українському випадку баланс між цими площинами довго був зруйнований. Імперська політика системно стирала об'єктивні ознаки української ідентичности — мову, історію, політичну суб'єктність — і нав'язувала свої коди під виглядом "спільної культури". Росія створила ситуацію, коли людина могла вважати себе українцем суб'єктивно, але жити в російських культурних координатах об'єктивно. Саме тому питання ідентичности в Україні не є теоретичним — це питання виживання.

В сьогоденному українському контексті бути частиною нації означає не лише відчувати чи декларувати, а й діяти. Ідентичність тримається на усвідомленні, що твої щоденні рішення — мова, якою говориш; символи, які визнаєш; історія, яку захищаєш — формують те, чим є твоя спільнота. Нація перестає бути долею й стає практикою. Українська нація сьогодні твориться саме так: через свідомий вибір вийти з чужого культурного поля і повернути собі право на власне ім'я.

Українська ідентичність: історія постійного відновлення

Українську ідентичність інколи намагаються трактувати як щось етноцентричне чи надмірно оборонне. Та ця оборона виникла не з бажання замкнутися, а з досвіду століть, коли різні сусідні держави — Росія, Польща, Угорщина — по-різному, але послідовно намагалися обмежити розвиток української культури, мови й політичної суб'єктности. Коли твою ідентичність системно підмінюють на чужу, будь-яка спроба відновити своє виглядає "радикалізмом" лише в очах ворога, хоча насправді це звичайний акт самозбереження.

Росія — найтриваліший і найагресивніший приклад. Валуєвський циркуляр (1863) і Емський указ (1876) забороняли українську мову в освіті, книгодрукуванні й публічності. Совєтська політика русифікації довершила роботу, створивши покоління "совєтських людей", які жили в українському середовищі, але мислили російськими кодами. Це був свідомий соціальний експеримент, спрямований на витіснення української ідентичности.

Але Росія не була єдиною.

Польська держава міжвоєнного часу проводила політику "пацифікації" українського руху в Галичині та Волині. Українські школи закривали, місцеву церкву обмежували, а українську інтеліґенцію переслідували. Існував концентраційний табір Береза Картузька, створений з метою безсудового ув'язнення активістів етнічних меншостей — переважно українців. Польська влада намагалася асимілювати українців у проект "єдиної польської нації", де українськість допускалася лише як фольклор, але не як політична суб'єктність. Навіть топоніміка змінювалася, щоб витіснити українську присутність із публічного простору.

> *Коли твою ідентичність системно підмінюють на чужу, будь-яка спроба відновити своє виглядає "радикалізмом" лише в очах ворога, хоча насправді це звичайний акт самозбереження*

Угорщина, контролюючи Закарпаття в різні періоди (особливо до 1918 року та під час окупації 1938-1944 рр.), активно мадяризувала місцеве населення. Українські школи замінювали угорськими, адміністрація витісняла місцеву мову, а українську ідентичність або ігнорували, або зводили до регіонального діалекту без політичних прав. А сьогодні Будапешт системно просуває наратив окремішности "русинів" від українців, повторюючи старі імперські практики. Усі ці режими діяли по-різному, але з одним наслідком: українська ідентичність мусила виживати між кількома зовнішніми центрами сили, кожен із яких намагався претендувати на її культурний простір.

Тому українська ідентичність ніколи не була етноцентричною. Вона не будувалася на винятковості крові чи мрії про "етнічну чистоту". Навпаки — вона завжди була відкритою: поліетнічною, різноголосою, здатною сприймати різні культурні досвіди. Але вона не могла дозволити собі розчинення. Бо там, де українська культура не обороняла власні межі, їх заповнювали чужі проєкти.

Сьогоднішня увага українців до мови, пам'яті та власної історичної візії — це наслідок багатовікового тиску, коли нам постійно доводилося відвойовувати право називати себе самостійною спільнотою. Українська ідентичність — не про відмежування від інших, а про захист від зникнення в чужих схемах. Це не етноцентризм, а випрямлена спина після довгого періоду чужих рук на нашій шиї.

Мова як серцевина, але не єдина основа

Мова — найвидиміший шар ідентичности, але помилково зводити всю українськість лише до мовної ознаки. Українська мова — не тотем і не догма. Вона радше нервова система культури: саме через неї передається досвід, гумор, світобачення, історична пам'ять. Коли зникає мова, втрачається живий зв'язок із власною традицією — те, що не відновиш інструкцією чи законом.

Українська історія зробила мову чутливою темою. Після століть русифікації, полонізації, мадяризації мова перестала бути просто комунікацією — вона стала полем бою. Не тому, що українці прагнули мовного максималізму, а тому, що мова виявилася останнім рубежем, який відділяв українську ідентичність від повного розчинення в чужих проєктах. Для імперій мовна підміна завжди була ключовим інструментом: зміна назви, топоніма, наголосу — і ти вже ніби "свій", але не зовсім той, ким був учора. Саме так російська ідентичність десятиліттями входила в український простір під виглядом "природної двомовности".

Та важливо інше: українська ідентичність не виключає тих, хто тільки наближається до мови. Мова не є бар'єром, а навпаки — дверима, які відчиняються щораз ширше. Українцем стає не той, хто володіє ідеальною граматикою, а той, хто усвідомлює, що мова — це опора майбутнього спільноти, яка нею послуговується. Вона робить ідентичність цілісною.

Мова — не єдиний маркер, та без неї нація втрачає можливість говорити про себе власними словами. І в цьому — її незамінність: вона не визначає українськість сама по собі, але робить можливим її існування. В українців немає "великого красивого" океану, який би гарантував безпеку від вторгнення, чи складної системи вірувань і суворих правил, які допомогли єврейському народові зберегти свою ідентичність крізь віки бездержавности. Але в нас є українська мова.

Російськомовність як канал нав'язування ворожих наративів

Проблема російської мови в Україні ніколи не була про фонетику чи побутові звички. Йдеться про те, як через мову вбудовуються наративи. Російська мова десятиліттями була головним інструментом імперської політики: через неї в Україні поширювалися російські уявлення про "спільну історію", "братні народи", "спільний культурний простір". Там, де звучала російська, непомітно осідали сенси, що підважували українську суб'єктність. Навіть тепер, під час війни росіяни вимагають статусу державної для російської мови в Україні. Саме таким чином — через тиск, силу і агресію російська стала каналом, через який імперія заговорила голосом місцевого населення.

Це не провина людей, а наслідок роботи системи. З часів Російської імперії їх мова мала статус "престижної": нею говорила адміністрація, чиновництво, армія, університети, а також аферисти, злодії і повії. Совєтська доба лише закріпила цю ієрархію: українська трактувалася як побутова, домашня, "селянська", тоді як російська — як мова кар'єри, культури, модерности. У цій моделі вибір на користь російської нав'язувався як "чинник успіху", а українська автоматично марґіналізувалася.

Ця поведінкова інерція частково зберігається донині. Агресивність російськомовної моделі — це про нав'язане очікування, що саме російська має бути мовою "зручности"; про рефлекс, де дві людини переходять на російську не тому, що так краще порозумітись, а тому, що традиційно саме вона вважалася "нормою". Така модель витісняє українську з публічного простору навіть без прямого насильства: досить того, що один говорить настирливіше, упевненіше — і простір автоматично "зсувається" в бік російської.

> *Після століть русифікації, полонізації, мадяризації мова перестала бути просто комунікацією — вона стала полем бою*

Саме так працює культурна інерція імперії: не через окупаційні накази, заборони, спалення книжок, а через щоденні мікровибори, які здаються дрібницями, але з часом формують середовище.

Чи може існувати конструкт "російськомовні українці"? Може — але з розумінням, що ця російськомовність не нейтральна. Вона виникла не природним шляхом, а як результат системної політики, що формувала цілі покоління українців у чужій культурній парадигмі, націленій на експансію. Це не тавро, але й не випадковість — це колоніальна спадщина, яку потрібно осмислювати, а не романтизувати.

Об'єктивні та суб'єктивні чинники національної ідентичности

Коли говоримо про українську ідентичність, легко спокуситися шукати її в очевидних маркерах: мова, паспорт, походження. Це об'єктивні ознаки, але навіть вони не дають повної відповіді. Бути українцем означає поєднувати умовні зовнішні критерії з усвідомленою внутрішньою позицією — і лише так ідентичність стає живою, а не декларативною.

Серед об'єктивних критеріїв перше місце займає громадянство. Воно формально визначає приналежність до політичної спільноти й накладає юридичні права та обов'язки. Але паспорт сам по собі не робить з людини українця.

Коли Україна відновила незалежність у 1991 році, її паспорт отримали усі громадяни колишнього СРСР, які на момент проголошення незалежности України постійно проживали на її території — автоматично. Це включало не лише корінних українців, а й значну кількість росіян та їхніх нащадків, які перебували тут в рамках радянської адміністративної системи. Станом на останній перепис населення в УРСР (1989) росіянами себе визнали 11 355 582 особи. Цілком резонно можемо припустити, що саме ця група, формально рівноправна, фактично мала інший політичний досвід і культурні коди, що не збігалися з прагненням українців будувати власну державу. Їхня політична воля неодноразово впливала на ключові події: наприклад, на виборах 1991 року вони стали перешкодою для приходу проукраїнського кандидата В'ячеслава Чорновола, а згодом активно підтримували проросійські партії, впливаючи на політичні процеси та формування державної політики.

> *Станом на останній перепис населення в УРСР (1989) росіянами себе визнали*
>
> **11 355 582**
>
> **особи**

Тому також надзвичайно важливою є участь у політичній нації — розуміння, що твої дії, голоси й вибори впливають на спільне майбутнє країни. Вживання української мови у повсякденному житті є ще одним маркером, що дозволяє бути повноцінним учасником культурного й суспільного життя. Додатково до цього йдуть спосіб життя та культурні практики: участь у спільних святах, відтворення традицій предків, читання української літератури і медій, користування символами й наративами української культури. І нарешті — повага до українського політичного проєкту: розуміння його цінностей і готовність їх підтримувати навіть у непрості моменти.

Суб'єктивні критерії не менш важливі, бо саме вони відрізняють хто формальний "українець" від справжнього.

Самоідентифікація — відчуття себе частиною української спільноти, незалежно від мови чи місця народження.

Готовність діяти на користь української спільноти — волонтерство, захист культурного простору, політична активність, мовна стійкість тощо.

Відчуття приналежности — внутрішнє усвідомлення, що твоє життя і майбутнє тісно пов'язані з долею України.

Спільна пам'ять і символічний простір — розділення історії, героїв, культурних кодів, які творять колективну свідомість, здатну протистояти чужим наративам.

Поєднання об'єктивних і суб'єктивних ознак створює живу українську ідентичність: паспорт і мова — лише зовнішні точки, тоді як політична позиція, культурний вибір і відчуття належности визначають, хто справді є частиною нації. В історії України саме відсутність цього поєднання в частини її громадян й спровокувала численні політичні кризи та уповільнила процес формування справжньої української політичної суб'єктности. Бути українцем — це щоденний усвідомлений вибір підтверджувати свою участь у долі нації.

Ідентичність як дія

Історія незалежної України показала: можна жити на цій землі десятиліттями, мати всі формальні ознаки громадянства — і водночас залишатися осторонь процесу творення українського простору. Особливо це помітно у тих, хто користується українським паспортом як інструментом зручности, та не усвідомлює, що громадянство — це не лише право.

Що робити таким "формальним українцям"? Насамперед визнати, що нейтральности не існує. В умовах колоніальної спадщини і війни "просто жити", не замислюючись над тим, як твої слова, культурні практики та політичні дії впливають на країну — це теж позиція. Бути українцем означає не лише "належати", а обирати сторону. І цей вибір відбувається не між українським і російським, а між відповідальністю і самоусуненням.

Українська ідентичність сьогодні народжується у вчинках. У тому, чи готова людина підтримувати свою громаду, стати поруч із тими, хто захищає свободу, чи здатна переосмислити власні звички й мовні практики, аби не відтворювати колоніальний порядок. Це рутинна дія, яка щоразу підтверджує вибір на користь свободи.

У час війни ця формула особливо очевидна. Ідентичність проявляється у волонтерстві, у готовності до служби у війську, в мовній стійкості — від публічної позиції до відмови споживати російський контент. Вона проявляється в тому, як людина реагує на несправедливість, як говорить про Україну за кордоном, які політичні рішення підтримує і кого обирає представляти її інтереси. Кожен з цих кроків — частина великої мозаїки спільної відповідальности.

Ідентичність не можна один раз проголосити і покласти на полицю. Її доводиться підтверджувати знову й знову — мовою, діями, позицією. І що більше українців роблять цей вибір усвідомлено, то сильнішою стає сама Україна. ■

Пороги

Автор візуального стилю УПА — Ніл Хасевич

Текст: ОЛЕГ БАЛАНДА

У часи, коли український визвольний рух опинився між двома тоталітарними режимами, що змагалися за право стерти саму можливість називатись українцем, з'являються постаті, здатні кидати імперіям виклик лише самим своїм існуванням. Безперечно, Ніл Хасевич був саме тиким. Художник-графік із каліцтвом, випускник Варшавської академії мистецтв з можливістю реалізації творчої кар'єри в Європі. Попри все він обирає шлях борця за незалежність України і стає автором візуального стилю Української повстанської армії.

В цій статті до 120-го дня народження, ми хочемо нагадати читачам про мистця і Воїна, що перетворив дереворит на інструмент політичного самоствердження нації, а підпільні криївки — на лабораторії візуальної культури спротиву.

Ранні роки та становлення митця

Він вчився малювати сидячи на підлозі, тримаючи дошку на колінах і вже змалку вмів перетворювати побачене на виразні графічні образи. Молоді роки Ніла Хасевича позначені одночасно втратою й дивовижною здатністю пристосовуватися. В юнацькому віці він з матір'ю потрапили під колеса потягу. Мама загинула, а юний Ніл залишився без лівої ноги. Для більшості це стало б межею можливостей, але для Ніла — рамкою, яку він уперто розширював.

Родина жила скромно, але дала йому головне — підтримку й відчуття, що мистецтво може бути рівноцінною формою присутності в світі. У міжвоєнній Волині він швидко став помітною постаттю: його роботи потрапляли на виставки, а європейські критики відзначали лаконічність і силу лінії. Саме тоді Ніл уперше побачив, якою мовою буде говорити все його мистецтво — мовою лаконічності та правди.

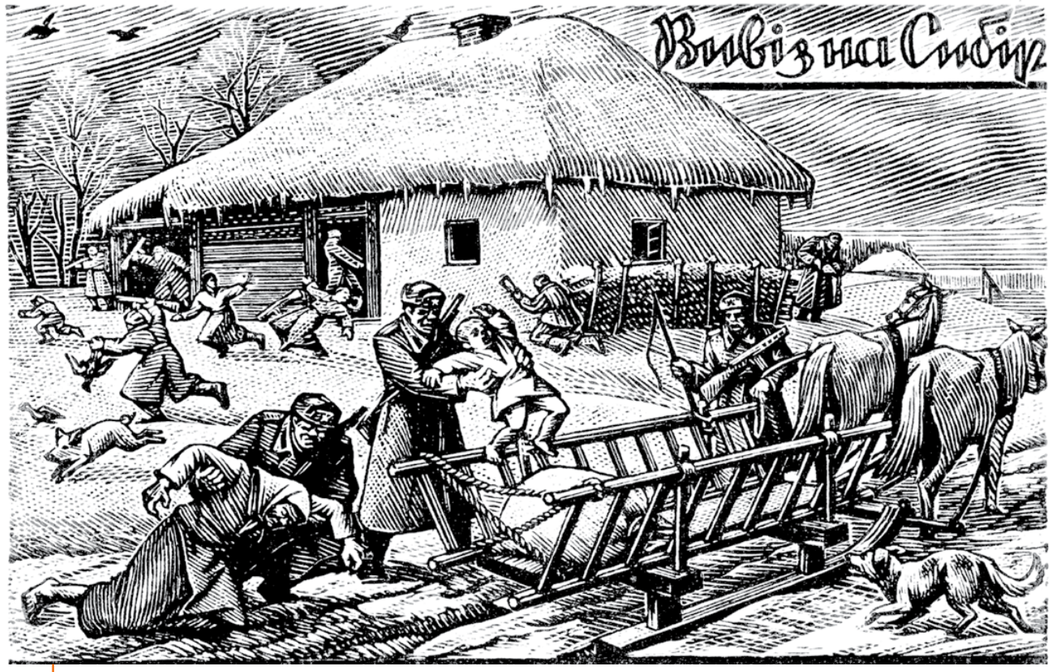
Цей ранній період не був героїчним, він був формувальним: часом, коли Хасевич зрозумів, що тіло може мати обмеження, але дух і бажання працювати — ні.

Навчання у Варшавській академії мистецтв, стало для Хасевича не лише професійним зростанням, а й досвідом входження в широкий культурний контекст. Він опинився серед художників, які працювали в різних стилях і традиціях, але саме графіка — стала його мовою. Вона дозволяла йому концентрувати думку, працювати з мінімумом засобів і передавати максимум змісту.

У 1930-х роках Хасевич отримує визнання: експонується на міжнародних виставках у Європі та Америці, співпрацює з редакціями, створює екслібриси, портрети, соціальні сцени. Його дереворити відзначають за композиційну дисципліну та етичну чутливість — у цих роботах немає холодної дистанції, вони просякнуті людяністю та емпатією. У цей час він формує власний мистецький принцип: гідність простих людей, відповідальність за правду та віра в право народу бути собою. Саме тому анексія, репресії й наступ двох імперій на українські землі стають для нього особистим викликом. Він розуміє, що мистецтво існує не в порожнечі й не для галерейної тиші. Попереду на нього чекає інший формат творчості — небезпечний, підпільний та ще більш відповідальний.

Родина Хацевичів. 1910-ті роки. Ніл наймолодший, в центрі.

Дереворит. Вивіз на Сибір. Серія Листівки, 1950 р.

Від визнаного художника до повстанця

Для Ніла Хасевича Друга світова війна стала межею, за якою мистецтво перестало бути лише формою самовираження. Коли Волинь опинилася на перехресті радянської та нацистської окупацій, Хасевич не шукав способів врятувати власну кар'єру чи життя, натомість він доклав усіх зусиль, щоб зберегти народ, до якого належав. Його вирішальний вибір на користь українського підпілля не був романтичним жестом. Це був логічний наслідок світогляду, який він формував роками: відповідальність перед земляками, солідарність із пригнобленими та переконання, що свобода не дається безкоштовно.

У 1943 році він приєднується до ОУН і входить у коло тих, хто працює над інформаційною та пропагандистичною лінією спротиву. Усвідомлюючи свою фізичну вразливість (відсутність ноги робила його рух обмеженим і надзвичайно ризикованим), він обирає сферу, де може бути максимально корисним — підпільне мистецько-видавниче забезпечення УПА. Поряд із вмінням створювати образи, у цій роботі важливою була й готовність жити в конспірації, працювати у важких умовах.

Мистецтво здатне підтримувати запал до опору навіть тоді, коли сили загарбника кратно більші

Хасевичу доручають створення візуального стилю визвольного руху — завдання, яке в умовах війни дорівнювало формуванню мови національного самовираження. Він розробляє емблеми, печатки, бофони (підпільні грошові одиниці УПА), формує стилістику підпільних видань, а також працює над серіями дереворитів, які мали не лише художню, а стратегічну цінність. Його роботи мали бути простими, щоб їх можна було відтворювати підручними засобами; виразними — щоб читалися миттєво; і символічними — щоб уособлювати стійкість руху.

Для радянської влади він стає особливо небезпечним: "не міг воювати", але здатен формувати ідеологічний образ руху, виявився куди важливішим за багатьох озброєних повстанців. У спецдонесеннях МҐБ Хасевич описаний як "особливо ворожий елемент" — це чи не найкраще свідчення того, наскільки вагомим був його внесок.

Вибір Хасевича — це вибір людини, що розуміла: мистецтво здатне підтримувати запал до опору навіть тоді, коли сили загарбника кратно більші. Він свідомо обирає шлях, який гарантував йому лише смерть. Але для нього це був єдиний спосіб залишитись чесним перед собою і своїм народом.

Мистецтво як зброя

У підпіллі мистецтво Хасевича набуває іншої ваги — стратегічної. У конспіративних умовах сирої криївки на Волині, де кожен звук міг стати останнім, він створював візуальну мову українського спротиву. Без майстерні, без нормального освітлення, без фарб і друкарського устаткування він перетворював дерев'яні дошки на носії пам'яті й опору. Техніка дереворитy, яка в цивільному житті була поширеним мистецьким засобом, тут ставали інструментом політичної боротьби.

22 СІЧНЯ - ДЕНЬ
В СВОЇЙ ПРАВДІ І СИЛІ — ХАТІ
СВОЯ ПРАВДА І СИЛА
ВОЛЯ
УКРАЇНСЬКОЇ
ДЕРЖАВНОСТИ

Серії "Волинь в боротьбі" чи "Графіка в бункерах УПА" задокументували реальність, яка не мала можливості потрапити у світові газети. І навіть в наш час її б таврували як "надто чутливий контент". Кожна гравюра була свідченням про розстріли, депортації, боротьбу в лісах, трагедії родин. Хасевич працював із дивовижною акуратністю — розумів, що кожен штрих має шанс стати єдиним, що збережеться після війни. Його роботи поширювалися повстанськими зв'язковими, транспортувалися в селянських торбах, передавалися через лісових провідників. Для багатьох українців вони ставали першим і чи не єдиним візуальним свідченням того, що опір можливий.

Особливе місце посідає його участь у створенні друкованих видань підпілля. Хасевич також створював журнали та листівки — він формував їх структуру, ритм, впізнаваність. Його стиль вирізнявся лаконічністю, опорою на народні мотиви та довершеність виконання. Завдяки цьому матеріали УПА виглядали не кустарно, а цілком професійно — і це сильно контрастувало з образом "бандформувань", який намагалася створити совєтська пропаганда.

Для Хасевича мистецтво було формою служіння. Він не прикрашав реальність — він документував її з точністю і стриманою емоційною силою, перетворюючи кожну дошку на історичний акт опору.

Незламна сила духу в підпіллі

Фізичні обмеження Хасевича були тим, що робило його особливо вразливим у підпіллі. В умовах криївок і постійних змін розташування це означало ризик для всіх, хто був поруч. Та попри це, ніхто не сумнівався в необхідності його присутності. Його сила духу компенсувала те, чого не могло витримати понівечене тіло.

Хасевич працював у холоді, вогкості, інколи — лежачи. Він майже не мав медикаментів, а евакуація у випадку облави була фактично неможливою. Проте саме він залишався моральним орієнтиром для багатьох підпільників.

Для спецслужб його інвалідність не була пом'якшувальною обставиною — навпаки, підкреслювала небезпеку. У звітах МҐБ зазначалося, що "художник-інвалід створює значний ідейний вплив". Саме цей вплив мотивував людей триматися і допомагати повстанцям. Хасевич своїм прикладом доводив, що доля не звільняє від відповідальності, а часом — навпаки — збільшує її.

Українське питання поза увагою світу

Варто зазначити, що після Другої світової війни Україна перебувала в глухій інформаційній тіні. Захід дивився на континент через призму Ялтинських домовленостей: усе, що залишилося за "залізною завісою", сприймали як внутрішні справи СРСР. Українське питання так і не з'явилося в міжнародній політиці — не тому, що було неважливим, а тому, що ніхто не хотів загострювати стосунки з Москвою. Саме тому голоси підпілля, яке продовжувало боротьбу ще довго після 1945 року, ніхто не хотів чути.

Саме в цьому контексті творчість Хасевича набувала глобального значення. Його роботи були одним із небагатьох каналів, через які український визвольний рух намагався достукатися до світу. Влітку 1950-го група повстанців зуміла передати частину його робіт за кордон — через Польщу, далі до Німеччини, а згодом на засідання Організації Об'єднаних Націй. Серія, відома під назвою "Графіка в бункерах УПА", стала візуальним доказом того, що боротьба триває, незважаючи на терор, депортації та повну інформаційну блокаду. "*Я хочу, щоб світ знав, що визвольна боротьба триває, що українці б'ються*", — писав Ніл в одному з листів, що потрапили на Захід.

Реакція світової спільноти була стриманою, але факт появи цих матеріалів у міжнародних структурах різко налякав радянську владу. Для МҐБ це стало сигналом: українське підпілля може прорвати ізоляцію й розкрити справжній масштаб репресій. А відповідно — Хасевич, як автор цих робіт і символ творчого опору, ставав мішенню номер один.

Інформаційна ізоляція мала й інший вимір — внутрішній. Більшість українців на контрольованих СРСР територіях взагалі не мали уявлення про повстанський рух, окрім пропагандистичних карикатур та газетних звинувачень. Саме тому роботи Хасевича були такими важливими: вони

Дереворит. З серії " Графіка в бункерах УПА", 1949 р.

ставали альтернативною правдою, непідкупним свідченням реальності, в якій ідея свободи змушена була жити під землею.

Його гравюри зображували боротьбу й пояснювали її сенс. На них були втомлені обличчя селян, спалені хати, розбиті сім'ї, а поруч — нескорені постаті, які тримали зброю не через жагу насилля, а тому, що знищення українців було системним. У цьому візуальному свідченні було те, чого не могли побачити іноземні кореспонденти, яких СРСР не допускав на території придушених регіонів.

Трагедія українського народу полягала в тому, що навіть найвідчайдушніший сигнал — підпільний, вирізаний на дереві — не міг зламати байдужість великих держав. Світ був втомлений війною і хотів спокою, навіть якщо ціною такої стабільності ставав забутий народ, що стікав кров'ю.

Ніл вірив, що його мистецтво — єдиний шанс вийти за межі лісів, де відбувалася боротьба. Знав, що без міжнародного відлуння підпілля може бути фізично знищене і стерте з історії. Тому працював із тією наполегливістю, яка властива людям, що розуміють: вони — остання лінія опору.

Іронія долі в тому, що його роботи справді пережили совєцьку імперію — але за його життя це не дало бажаного порятунку. Українське підпілля залишалося на периферії уваги світу і саме в цій тіні поставала трагедія та велич його творчості. Хасевич боровся не лише проти окупаційного режиму — він боровся проти мовчання, проти невидимості, проти того, аби українська історія зникла без свідків.

Останній бій і загибель

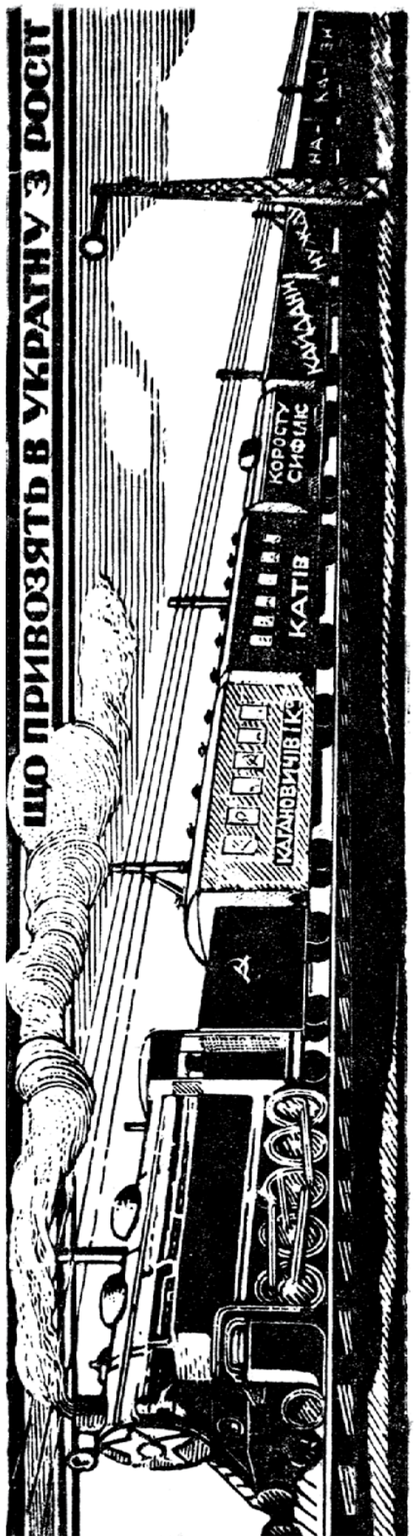
Радянські спецслужби ще більш ніж десятиліття після закінчення Другої світової намагалися знищити бойові підрозділи УПА і тих, хто забезпечував ідеологічну та культурну основу спротиву. Для них Хасевич був "мозковим центром пропаганди", і його ліквідацію вважали ключем до морального придушення повстання. У 1951 році, коли частину вивезених за кордо його робіт передали на засідання Генеральної Асамблеї ООН, радянські спецслужби активізували пошук автора і посилили репресії проти всього підпілля.

Пошуки художника тривали: агентурні мережі, фальшиві зв'язкові, облави, розстріли цивільних, які могли бодай раз бачити митця. Усе це свідчить про те, наскільки небезпечним вважали людину, яка працювала без зброї, сидячи над мініатюрними гравюрами в холодних криївках.

4 березня 1952 року чекісти вийшли на його схованку біля села Сухівці. Криївку оточили і закидали гранатами. За іншою версією, Хасевич та двоє його побратимів застрелились, аби не потрапити живим у руки спецслужб, спаливши перед тим всі важливі документи. Радянські працівники фотографували тіло, щоб використати це

Дереворит. Повстанці у наступі. Серія "Волинь в боротьбі." 1949 р.

в пропаганді, — цинічний жест, який мав продемонструвати "кінець підпілля".

Поховання не було: тіло та роботи художника вивезли в невідомому напрямку. Лише після здобуття незалежності частина архівів стала доступною і Україна поступово змогла повернути собі його ім'я.

Спадок та значення для сьогодення

Сьогодні ім'я Ніла Хасевича звучить інакше, ніж у часи його життя. Тоді він був голосом підпілля, який майже ніхто не чув; нині він — частина національного канону, образ митця, що здатен піднести правду над страхом. Його творчість необхідна українській культурі через внутрішню потребу суспільства зрозуміти себе. У XXI столітті його дереворити залишаються одними з небагатьох матеріальних свідків колоніального досвіду, боротьби за свободу, безкомпромісності якої часто не вистачало іншим епохам.

Ніл Хасевич у виконанні Ю Журавля

Важливість Хасевича полягає не лише в тому, що він створив візуальну мову УПА. Він сформував уявлення про українське мистецтво під загрозою знищення. Його образи зафіксували реальність такою, яку совєцька влада намагалась приховати від світу і саме тому мають універсальну цінність. Без пафосу, вони говорять про гідність навіть у моменти найбільшого приниження.

У сучасному контексті, коли Україна знову переживає повномасштабний напад і бореться за своє місце у світі, Хасевич стає особливо близьким. Його досвід нагадує: справжній опір — це не лише зброя. Це здатність творити, коли руйнують; зберігати культуру, коли її намагаються стерти; залишатися людиною, коли намагаються відібрати саме право на існування. Для багатьох його фігура стала прикладом того, як особиста вразливість може перетворитися на силу, якщо її спрямувати на захист цінностей.

Не менш важливим є те, що Хасевич повертає Україні право на історичний голос. Його мистецтво є доказом того, що український спротив мав власну інтелектуальну й культурну оптику, яка жила паралельно з військовою боротьбою. Він показує, що повстання було не стихійною силою, а рухом зі своїм етичним ядром, символами, ідеями та здатністю говорити з народом мовою мистецтва.

У цьому сенсі спадок Хасевича — це внесок у світову історію мистецтва опору. Багато народів мають своїх художників-свідків, але не багато мають мистця, який працював у підпіллі з таким рівнем майстерності, структурності та внутрішньої дисципліни, як він. Його роботи сьогодні виставляються у музеях по всьому світу й розглядаються як унікальний приклад візуальної культури, створеної на межі виживання.

Хасевич нагадує, що мистецтво здатне проростати навіть там, де не залишають шансів життю. Воно може ставати зброєю, але завжди лишається формою пам'яті. І саме тому його постать і його мистецтво допомагають сучасній Україні нагадувати світові і собі про ціну гідності, стійкости та правди, вирізаної з допомогою різця і долота. ■

Вбити дракона зовні й всередині: тест для влади та суспільства

Текст: ЛАНА ЗЕРКАЛЬ

Політична криза набирає обертів на тлі тривалих відключень світла та важкої ситуації на фронті. Алі-Баба набув рис шварцівського дракона й уособлює весь набір якостей головного злодія. "Вбивство дракона" сприймається як найбільш очевидний і простий спосіб розв'язання проблем. Навколо цієї ідеї об'єднуються і депутати, і дипломати. У цій ситуації це справді виглядає як логічне скидання баласту, який тягне країну на дно.

Але... У Шварца в п'єсі є дуже слушні думки. Перша: "Дракона не можна просто вбити. Його можна тільки замінити іншим". І у випадку з головою Офісу президента це актуально як ніколи.

Бо будівля на Банковій точно пороблена. Як не назвеш — виходить або НКВС, або райхскомісаріат, або КПРС. І відколи там розмістили чергову адміністрацію чи офіс президентів, усіх, хто потрапляв у ці кабінети, влада розбещувала. У всіх, хто бодай дотичний до високих кабінетів на другому поверсі, виникало відчуття винятковості та богообраності. Настільки, що вони намагаються надягнути нам на голови виключно своє уявлення про прийнятну модель влади.

Механізм цей давно описав Джордж Орвелл: "Для владарювання, і для тривалого владарювання, потрібно вміти викривляти відчуття реальності".

Корупційний скандал, який привідкрив залаштунки української політики, дає шанс змінити не тільки дійових осіб, а й сам спосіб реалізації влади. Бо спосіб був простий: або ти робиш, що тобі сказано, або твоє майбутнє — десь поруч із двірниками.

До появи плівок в країні зростало відчуття повільного, як приготування жаби на вогні, скочування в автократію. Марафонці у владі вже готувалися повністю закрутити гайки в контролі над медіа, судами й силовими структурами. І розпочали фінальний етап — силовий тиск на тих, хто порушує публічний спокій.

Але закрутити гайки до кінця не вдалося завдяки неочікуваній реакції молоді, яка категорично не сприймає конформізм і є справжнім носієм "вірусу" свободи та європейських цінностей. Саме завдяки їм зірвалися плани з консервації старої моделі управління — тієї, яку палко захищали у Верховній Раді політики минулих епох і фігуранти нинішніх розслідувань.

Реакція провладних телеграм-каналів сьогодні зводиться переважно до конспірології: або це "вашингтонський обком", або "агенти Кремля", або всі разом... руками Коломойського. Та якщо ми не вийдемо з парадигми "все моє, правила мої, виключення для своїх", то переможуть усі, окрім нас із вами. І тоді переможе дракон. Бо друга важлива думка Шварца якраз про необхідність убити дракона всередині кожного з нас.

Не варто прикриватися війною, закручуючи гайки вільнодумства й викривляючи реальність ручними телеграм-каналами. Адже мільйони доларів готівкою, які ми побачили, використовували не для захисту країни, а навпаки — для її ослаблення. Як і інші корупційні схеми, які ще не викриті. І не варто очікувати, що проста зміна імен міністрів, чиновників чи офісних персонажів на міфічних "достойників" здатна змінити систему. Поки цим магічним мисленням заражаються медійники, експерти й навіть міжнародні партнери, "гвинтики" системи на нижчих ланках мовчки чекають, "куди заносити" перерваний грошовий ланцюжок.

Цей тиждень покаже, який шлях обере президент: чи готовий він позбутися власного дракона. Бо від цього залежить дуже багато. ■ **19 листопада 2025**

НАЦІЄТВОРЕННЯ: НОВИЙ ҐРАНД-НАРАТИВ. НАТАЛІЯ СТАРЧЕНКО

ЧАСТИНА 1

У розмові з Юлією Бориско для каналу "Жовті кеди" докторка історичних наук Наталія Старченко пропонує новий погляд на українське минуле — такий, що виходить за межі звичного "козацько-селянського" образу й повертає нам багатше, складніше коріння. Вона говорить про потребу оновленого ґранд-наративу — історії, яка опирається на механізми творення політичної культури, розвиток шляхетського стану, боротьбу за права й свободи у Речі Посполитій. Це інтерв'ю дає запрошення переосмислити власну історію, що здатна чинити опір імперіям, формувати власні традиції та не губити відчуття себе навіть у найбільш несприятливих умовах.

Це перша частина розмови, яка закладає основи до розуміння процесів українського націєтворення і дає можливість поглянути на українців, як на спільноту, що формувалась задовго до появи сучасного розуміння поняття "нація".

— З нами сьогодні докторка історичних наук. Ваша спеціалізація — середньовіччя і ранній модерн. Пані Наталю, над чим працюєте зараз?

— Є кілька великих проєктів. Один — глобальна ініціатива під керівництвом професора Снайдера. До кінця літа треба було написати великий текст на 120 сторінок.

Станом на тепер працюю над важливим розділом до Оксфордської енциклопедії історії України. Мій розділ — про Русь-Україну в Речі Посполитій: від Люблінського сейму до поділів Речі Посполитої. Мені хотілося написати його саме про нас сильних.

Поза тим — три недописані книжки. Їм уже кілька років. Начебто й небагато часу треба, щоб завершити, але війна повністю змінила ритм роботи.

Після 24 лютого історики раптом стали потрібні суспільству. Раніше ми працювали всередині своєї професійної спільноти, розширювали базу знань. А тепер з'ясувалося, що цього мало. Ти мусиш пояснювати минуле всім, хто цього потребує. Через це ми опинилися в ролі популяризаторів — не завжди властивій нам. І багато істориків переорієнтувалися.

Мене давно цікавила тема націєтворення, частково під це вже була написана книжка. Але 2022 рік поставив дуже жорстке питання: "Чому ми такі?" Як ми змогли вижити в двох імперіях, які намагалися нас уніфікувати, дисциплінувати голодом і терором, і так далі. Яким чином ми вціліли?

Політична культура не виникає за 30 років. Це газон, який поливають століттями. І попри те, що українська держава довгий час не докладала зусиль до формування власної політичної культури, вона все одно з'явилася. 2022 року ми раптом побачили прірву між нами та росіянами — людьми з тих самих імперських просторів. І це змусило мене шукати відповідь у минулому.

Я почала порівнювати якою була наша політична культура, як вона формувалася, як тривала. Бо історик — не політик: він мусить доводити кожну тезу. Коли ти чуєш, як сучасні українці говорять: "це наше право" чи "це моя держава", — ти не можеш просто заявити, що ця політична традиція "перейшла через віки". Треба показати механізми її тривання.

Наприклад, я знайшла в джерелах текст Тєплова, радника гетьмана Кирила Розумовського, автора "О нєпорядках в Малоросії". Він критикує місцеве право — але водночас визнає, що воно республіканське за суттю. Він пише, що козаки, коли шукають правові норми, звертаються не до імперського права, а до саксонського — одного з головних джерел міського самоврядування. І він пише, що це право "внушає малоросам хибне уявлення про їхні вольності" і відділяє їх від інших підданих імперії. Тобто наше правове уявлення про свободу було неспівмірне з імперським.

— Це той випадок, коли колонія культурно сильніша й глибша за метрополію?

— Принаймні достатньо сильна, щоб виставити імперії бар'єри. А потім з'являється "Історія русів" — блискучий політичний трактат, який показує нашу історію, а це дуже важливо для нації. Минуле вважа-

ється найважливішою ознакою для націєтворення. Воно має двояку функцію. З одного боку це таке благородне обличчя нації, яким вона забезпечується респектабельним минулим. І водночас минуле пов'язує теперішнє з майбутнім, таким чином воно показує, хто ти є, закладає перспективи. І от "Історія русів", вона власне про це. Трактат наголошує: наше минуле відмінне від московського, наша традиція — це договір із владою, контроль над владою, контрактність.

— В одному зі старих постів ви згадували про "старий ґранд-наратив" і "ретроградних" колег. Про що це все поясните нам?

— Ґранд-наратив — це загалом про минуле. Це умовний конструкт, який спирається на історичний матеріал, на джерела, але він дуже селективний.

Український ґранд-наратив формується у XIX столітті — коли українська історіографія народжується в умовах Російської імперії. Головний його творець — Михайло Грушевський. Його десятитомна "Історія України-Руси" була написана як спосіб відділити українську історію від російської. Він повертає руську спадщину українцям.

Живучи у Львові, він також бачив гостру конкуренцію українців і поляків, тому для нього важливо було відокремити українську історію й від польської. В його оптиці головний ворог — поляки. І це перегукувалося з російським імперським наративом XVIII століття, де полонофобія була важливою складовою.

В основі цього ґранд-наративу — козацька версія історії. Але в XIX столітті існували й інші варіанти історичного письма. Наприклад, Микола Костомаров починає свою тритомну монографію "Богдан Хмельницький" тезою про "одвічну ненависть українців і поляків", але поступово, під тиском джерел, відступає від неї. Він починає говорити, що козаки воюють умовно з польськими магнатами. Потім помічає православну шляхту на боці Речі Посполитої й каже: "це наші люди". Знову робить відступ. Врешті він створює політичний трактат, де зазначає: коли ми протиставляємо нашу історію польській, коли будуємо її виключно на ворожості до поляків, ми викривлюємо минуле. Адже в нас були й інші сусіди, які нападали на нас. Але для Грушевського росіяни були меншими ворогами. В його історіописанні вони загалом не були ворогами.

> **Минуле пов'язує теперішнє з майбутнім. Воно показує, хто ти є, закладає перспективи**

— Цікаво, що би він сказав сьогодні?

— Він уже сказав, але на початку 1918 року. Коли війська Муравйова увійшли до Києва, відбулися розстріли, будинок Грушевського був цілеспрямовано розбомблений, помирає його мама. У вогні, що охоплює Київ, Муравйов пише: "*Ми стріляємо по найкрасивіших палацах Києва*". Тоді Грушевський пише: "*Геть від Москви*". У його роботах є пасаж про те, що нас навчили любити російську культуру як власну, а це не наша культура. Наша — українська.

— Згадую Переяславську угоду Хмельницького: ми йдемо під крило Московського царства, козакам гарантували вольності, а потім їх зрадили. Як можна було зберігати позитивне ставлення до Росії, якщо Катерина знищила Січ?

— Історія з Мазепою цікава. Мазепа — державник, вихований у Речі Посполитій. Коли він стає гетьманом і починає розбудовувати державу: архітектура, двір, культура. Коли Мазепа намагається вирватися з-під "лап орла", частина козаків йде за Мазепою, частина — ні. Козацькі вольності — це гарно, але ми хочемо, щоб предки творили ідею держави тоді, коли цієї ідеї ще не існувало. Не можна висувати претензії минулому. Державотворення — зріла ідея.

Загалом ми романтизуємо козаків, приписуємо їм ідею держави, хоча вони просто заробляли на хліб війною. Але це теж наша історія, вона важлива. Без козаків не було б козацького міфу XIX століття. Міф важливий для творення України, хоча це не те, що було насправді.

— Тобто старий ґранд-наратив: українці — козаки та пригноблені селяни?

— Пригноблені селяни, еліта зрадлива — полонізувалася, окатоличилася. Перехід до іншої конфесії трактувався як зрада. Ми забуваємо, що існувало багато протестантів. У Люблінському Сеймі, в Сенаті — половина протестантів, а в Посольській палат — приблизно 62% протестантів. 1569 рік. Уже існує Аріанська (Кисилинська) академія на Волині. Але в головах: українець — селянин або козак, обов'язково православний.

На той час існує кілька моделей народу: шляхетська — поліконфесійна, козацька — православна. Козаки не гомогенна маса: є запорозькі козаки і Запорозька Січ, з ідеєю рівності, відсутності приватної власності, без постійної структури влади, що не могло витворити державу. І ми маємо Гетьманщину, як таку репліку нормальної держави.

— Ви їх розділили? Запорозьку Січ і Гетьманщину?

— Так і треба. Це різні утворення.

Хмельницький, схоже, прагнув створити варіант держави-монархії і завдяки шлюбу сина хотів сформувати династію. Але що з цього приводу думали козаки-запорожці? Чому виникає Руїна? Тому що починається жорстка конкуренція різних версій, напрямків — куди йти? Повернутися до Варшави, йти під крило Москви чи до Оттоманської Порти? А деяким козакам взагалі нічого з цього не треба — війна для них, це спосіб заробити. Але це наша історія, її не можна знецінювати. Приймаємо спадок історії цілком.

Історія шляхти, цікавий процес — проєкт націєтворення. Українська шляхта не була зрадницькою. Духовенство і шляхта діяли паралельно: шляхта боролася за права православних у Речі Посполитій, духовенство шукало підтримку Москви, вносячи у вуха московитам ідею "єдиноутробного народа українців і московитів". Але це теж наш важливий спадок.

> **Політична культура не виникає за 30 років. Це газон, який поливають століттями**

Берестейська унія традиційно сприймається як гніт православних, але варто згадати, що у Європі того часу ріжуть протестантів. Натомість Варшавська конфедерація 1573 року прагнула забезпечити мир між конфесіями. Бо можна обрати королем католика, натякаючи на Генріха Валуа і Варфоломіївську ніч. В такому випадку треба обмежити його права, забезпечити сталі кордони і мир. І вони приймають Акт Варшавської конфедерації, де є пункт про те, щоб убезпечитись від фактору релігійної ворожнечі. І це дуже цікаво, бо це залишає іншими простір вірити інакше, думати інакше.

Берестейська унія справді порушувала права православних, оголошуючи конфесіоналізацію. Конфесіоналізація – це дисциплінування церкви, яка дбає про освіту своїх духовних осіб, про те, щоб вірні ходили до церкви, щоб вони сповідалися. Таким чином православні програвали у конкуренції.

І тому вищі ієрархи шукають можливості для того, щоб підвищити свою конкурентоздатність. Вони бачать можливість в тому, щоб перейти з-під юрисдикції константинопольського патріарха, який сидить в Оттоманській порті і піти під юрисдикцію Папи, тим більше, що вони можуть зберегти обрядовість, літургію, мову літургії.

Але шляхта говорить — ні, це порушення наших засадничих прав. І починається боротьба на сеймах. Таким чином вдалося прийняти Статті для заспокоєння руського народу (1632 р) про відновлення прав православної церкви. У нас чомусь це подається як гніт. Але якщо подивитись під іншим кутом — на боці Унії король, велика частина духовенства, Папа, православні ієрархи. Але є інша частина, яка каже — наші права порушені. І вона добивається свого. Мені здається, що це можна розглядати, як перемогу.

— Ви говорите про руський народ у Речі Посполитій?

— Так. Про православних, тобто про спільноту, яка усвідомлює свою іншість і говорить про себе, як про руський народ.

Нам здавалося, що козацька версія минулого показує, як відбувався цей процес націєтворення. От ми ніби тихо сиділи і чекали козаків. А насправді

ми бачимо дуже потужний голос шляхти, яка виробляє ідею, концепцію руського народу, як окремої одиниці в Речі Посполитій.

— Шляхта — це українці чи поляки?

— Це станове суспільство. Є стан тих, хто воює — умовно шляхта, за середньовічним поділом. Є стан, що молиться — це духовенство. І стан, що працює — міщани, селяни. У Великому князівстві Литовському це землевласники, які служили князю, отримуючи землю, і поступово формувалася шляхта. Українські землі поділені: частина у Великому князівстві Литовському, частина в Польському королівстві. Три воєводства — Руське, Белзьке, Подільське — третина Польського королівства.

Ми маємо свідчення Станіслава Оріховського. Ми визнаємо його українцем. Це був надзвичайно популярний на той час автор: його виступи на сеймиках і сеймах збирали величезні аудиторії. Про нього знав навіть Папа Римський, адже в певний момент він, будучи католицьким священником, вирішив, що целібат — це погано, і одружився.

Дуже цікаві його розмисли над питанням "хто я?". Він називає себе русином або роксоланом. Треба пам'ятати: він католик, але живе в Руському воєводстві, і саме там починає вибудовувати собі руську генеалогію. Хоча етнічно він поляк, він стверджує: мовляв, моя мама — русинка, а дід — православний священник. Насправді ні мами-русинки, ні діда-православного священника в нього не було. Він цю генеалогію конструює.

І далі пише, звертаючись до поляків: — "*Погляньте, скільки вас: від Вісли й до Карпат. А тепер подивіться, скільки русинів. Ви думаєте, що могли підкорити їх шаблею? Вони приєдналися добровільно, бо їм подобалися певні вольності*".

І він пов'язує свою батьківщину — Русь — із давнім Києвом. Стверджує, що князь Володимир прийняв хрещення від Візантії. Тобто він мислить не лише категоріями свого Руського воєводства: він прив'язує цю територію до давньої історії Руси. Це цікаво, бо ми бачимо, як у нього формується уявлення про власну землю з глибоким минулим, а також уявлення про себе як про народ із давньою історією.

У листі до Рамузі, свого адресата в Падуї, він висловлюється ще промовистіше. Він пише: — "*Ми щороку надсилаємо наших юнаків до вас. Ви називаєте їх поляками, бо вони громадяни польського королівства. Але Русь — це частина королівства, окрема провінція. І я хочу, щоб ти через них пізнав мій народ*". Ідеться про руський народ — наших предків. Це середина XVI століття. І це говорить людина зі сторони польського королівства, а не Великого князівства Литовського.

— Велике князівство Литовське — це які землі?

— Київщина, Волинь і Брацлавщина. І ця частина, практично вся, в результаті Люблінського Сейму, потрапляє до Польського королівства. І варто було опинитися в одній державі, русинии тут же пізнають одне одного. Через три роки починається безкоролів'я, вони консультуються і приходять до усвідомлення спільности. Народ не народжується миттєво. По суті, на Люблінському сеймі 1569 року ми вже маємо заяву волинян: "Ми — окремий народ". Це означає, що вони мислили категоріями спільноти значно раніше, а цей момент лише став поштовхом для пробудження нації.

З іншого боку — теж русини, тобто українці, і вони раптом дуже швидко впізнають одне одного. І ті, ще до Люблінського сейму, називають себе русинами, вибудовують образ Русі як давньої держави. І ці також говорять про Русь як про давню державу.

Опинившись разом у спільній державі, вони раптом проголошують: "Ми — народ". І саме це — уявлення про себе як народ із давньою державністю — росіяни в нас привласнили.

— Якби вони залишалися Московським царством, то неможливо було б переконати світ, що Русь — це вони?

— Вварто зазначити, що вони теж називають себе Руссю. У літописах XV століття це поняття вже присутнє. Там формується уявлення про династичний зв'язок московського царя, московської династії як спадкоємця Володимирового кореня, тобто хрестителя Русі. Але це — саме династична версія спадковості.

Натомість у них немає того горизонтального творення ідентичності, яке з'являється в нас. Наш умовний шляхетський стан починає формувати ідею: "ми — народ із давньою історією", "маємо давні права, отримані ще від руських князів Володимира та короля Данила". Тобто ми бачимо, що тут ідентичність формується не при дворі, як у Московії, не через династичні претензії на землі, а як уявлення: "Ми — народ".

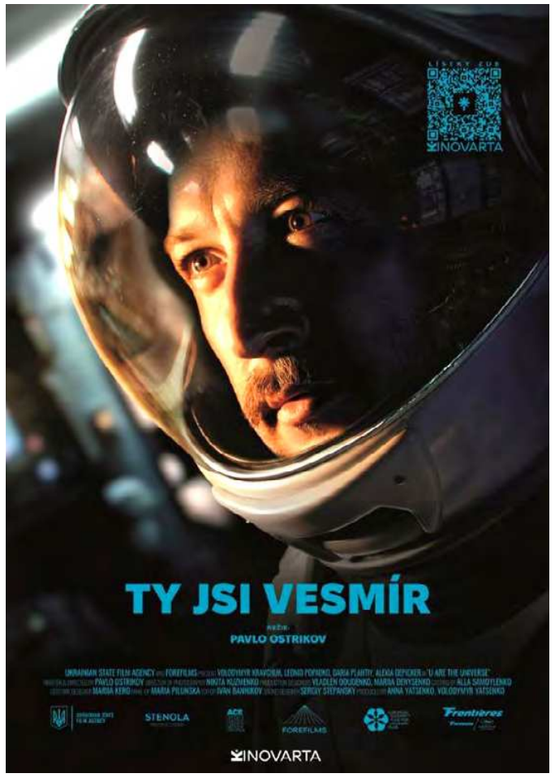
— Перейдімо від народу до нації. Нація — це XIX століття? ■

(Продовження у наступному номері.)

Розмову записала: Юлія Бориско

РЕДАКЦІЯ

Україна, Німеччина, Словаччина, Чехія
127 хв | 2024 | субтитри CZ, UA
Режисер-постановник: Роман Бондарчук

У диких степах і лісах півдня України молодий науковий співробітник природничого музею Юра намагається врятувати рідкісних тварин від знищення. Він шукає бабака степового, якого нібито бачили селяни в цих краях. Натомість хлопець стає свідком підпалу лісу. Він несе фотографії підпалювачів і свою статтю до редакції місцевої газети, але ні природа, ні справедливість тут нікого не цікавлять. Його наївне бачення світу руйнується у вирі фейкових новин, корупційних схем і фальсифікованих виборів. Опинившись у центрі таємничого ритуалу, який проводять місцеві чиновники, герой має з'ясувати, хто він – представник зникаючого виду "людини справжньої" чи звичайний невдаха?

Дистриб'ютор: Krutón Film
В кінотеатрах від 4 грудня 2025

Слідкуйте за датами показів на:
instagram.com/kinovarta
facebook.com/kinovarta
www.krutonfilm.cz

ТИ - КОСМОС

Sci-fi | 102 хв | Україна, 2024 | субтитри CZ, ENG
Режисер: Павло Остріков

Відлюдькуватий український далекобійник Андрій уже два роки летить на космічному вантажному судні до найближчої чорної діри, в яку мають скинути контейнери з ядерними відходами. Та раптом планета Земля вибухає, і Андрій залишається єдиною людиною у Всесвіті — доки на зв'язок із ним не виходить лаборантка французької космічної станції Катрін. Андрій і Катрін вирішують летіти назустріч одне одному.

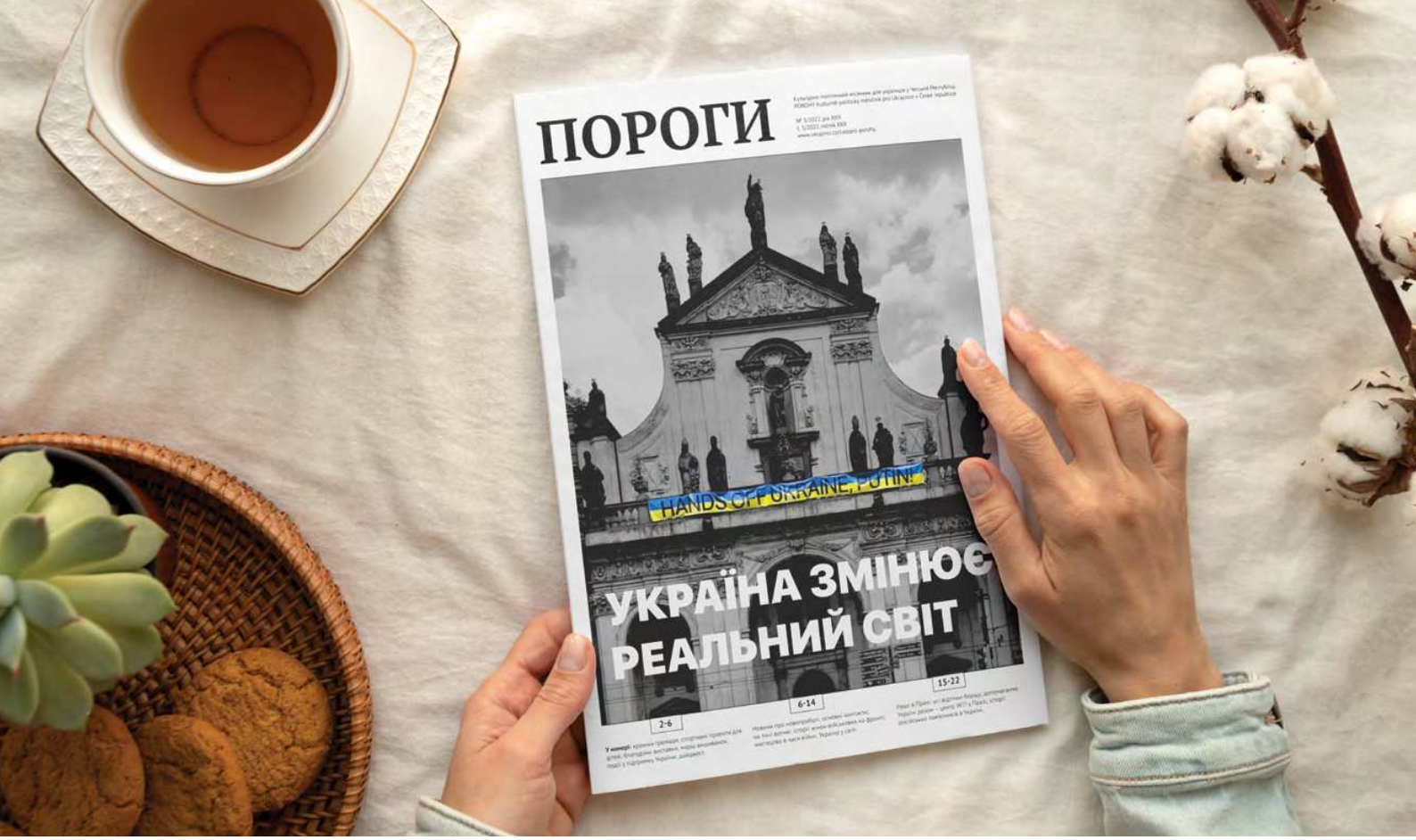
KINOVARTA

Дистриб'ютор фільмів – Kinovarta.
PRAHA
09.12 16:30 Kino Edison FILMHUB
10.12 15:30 Kino Světozor
10.12 18:00 Kino Bio Oko
14.12 16:45 Kino Atlas
16.12 18:00 Kino Kavalírka

PODĚBRADY
09.12 19:00 Zámecký biograf

HAVÍŘOV
23.12 18:00 Městské kulturní středisko

Список постійно оновлюється.
Всі актуальні покази за посиланням:
linktr.ee/kinovarta

Посилання на часопис

ПЕРЕДПЛАТА МІСЯЧНИКА "ПОРОГИ" ВСЬОГО ЗА 700 CZK / РІК РАЗОМ З ПОШТОВОЮ ПЕРЕСИЛКОЮ

QR Platba

Замовити часопис можна так:
вислати кошти на рахунок: **1925774379/0800**
і повідомити редакцію про оплату та адресу замовника.

Інформація: editorial@porohy.cz
або на: **porohy.cz** чи **ukrajinci.cz**

СЕРТИФІКАТ

на річну підписку журналу

ПОРОГИ

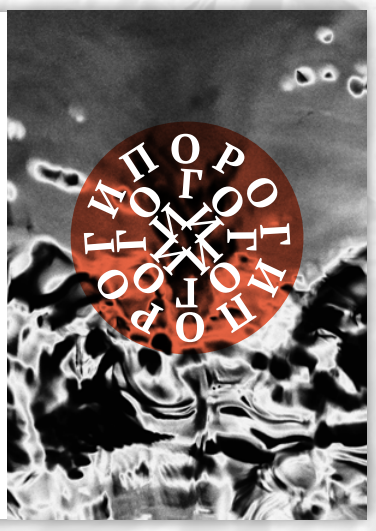
Культурно-політичний місячник для українців у Чеській Республіці

На ім'я

ЯК АКТИВУВАТИ ПІДПИСКУ:

- Надішліть лист на електронну адресу: editorial@porohy.cz
- Вкажіть своє **ім'я, прізвище** та **адресу для доставки**.

porohyjournal
Porohyjournal

Як отримати подарунковий сертифікат

1. **Замовте сертифікат**
   - Напишіть нам на **editorial@porohy.cz** або
   - в діректі @porohyjournal (Instagram /Facebook).

2. **Отримайте сертифікат**
   - Ми надішлемо вам електронну або друковану версію сертифіката (на вибір).

3. **Активація підписки**
   Власник активує його листом на **editorial@porohy.cz** із темою **"Активація сертифіката Пороги"**, зазначивши: ім'я, прізвище адресу доставки журналу

Готово! Журнал приходитиме поштою протягом року.